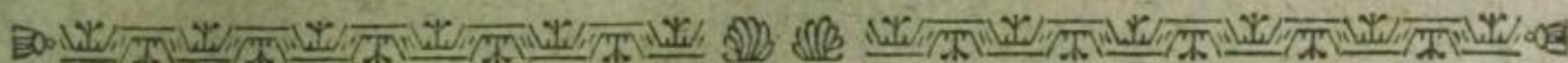

DISPVVTATIO PHILOLOGICA
AD
ILLVSTRANDVM
LOCVM ACT. XVII, 26.

QUAM CONSENTIENTE
AMPLISSIMO PHILOSOPHORVM ORDINE
PRAESIDE

M. GOTTHILF TRAVGOTT
ZACHARIAE
PHILOSOPHICAE FACVLTATIS ADIVNCTO
LONGE CELEBERRIMO
FAVTORE ATQVE PRAECEPTORE

MAXIMA QVA DECET OBSERVANTIA
SEMPER COLENDO

D. Ianvarii MDCCCLIII.

PUBLICO ERVDITORVM EXAMINI SVBMITTET
AVCTOR ET RESPONDENS

GODOFREDVS KRAVSE
SCHWARZBACO-HIRSCHBERGA-SILESIUS

S. S. THEOL. CVLTOR.

Coll. diss. A
138, 10

73.

HALAE, Ex OFFICINA FABERIANA.

a. CXXVIII. 10.

VIRIS
EXCELLENTISSIMIS, AMPLISSIMIS
CONSULTISSIMIS,
EXPERIENTISSIMO
PRUDENTISSIMISQUE,
CONSULI DIRIGENTI,
PROCONSULI
ET
IVDICI PERPETVO,
SENIORI,
SYNDICO,
CETERISQUE ORDINIS SENATORII
IN INCLVTA CIVITATE HIRSCHBERGENSI.
PROCERIBVS ET PATRIBVS CONSCRIPTIS,
GRAVISSIMIS
LONGEQVE MERITISSIMIS
SVIS
MAECENATIBVS AC PATRONIS
OMNI PIETATIS ET REVERENTIAE
CVLTV AETERNVM PROSEQVENDIS,

DISPUTATIONEM
HANC PHILOLOGICAM
IN
DEBITI HONORIS, GRATAEQVE MENTIS
INDICIVM
CVM OMNIGENAE PROSPERITATIS VOTO
EA, QVA PAR EST, ANIMI PIETATE
ET OBSERVANTIA.

D. D. D.

Obseruantissimus et deditissimus
Cultor.

GODOFREDVS KRAVSE.

§. I.

Permulta rationes adsunt, cur in eligendo
dissertationis argumento hoc elegimus.
Namque hoc dictum & effatum *Pauli*
Aet. XVII, 26. tractatione dignum esse
putauimus, 1.) quia ex difficiliori &
sublimiori *Pauli* sermone desumtum est: 2.) quia ad ori-
ginem humanam rite perspiciendam & ordinem in na-
tura a Deo constitutum, manuducit; qualis institutio
necessaria praeprimis erat inter infideles *Pauli* audito-
res, qui verum Deum non noscebant. 3.) Tandem
A 3 haec

haec verba consideratione attenta digna iudicauimus, quoniam locutiones quaedam earumque sensus aliquantum obscuriores videntur: hae sunt rationes, ob quas putauimus, opere pretium fore, si singula huius dicti verba exponeremus, ac eorum proprium significatum ostenderemus.

§. II.

Ad occasionem, qua *Paulus* hoc effatum protulit, quod attinet, desumtum illud est ex eo sermone ad *Athenienses* de Deo ignoto v. 22-31. quam in *Areopago* habebat, in quo sermone praecclare illis ostendit, quo modo se Deus hominibus reuelauisset, eosque reprehendit, quod suam in eo non collocassent spem, sed magis in Diis fictitiis. Hoc erat *Paulo* noua occasio, perueniendi ad originem hominum eorumque a vero Deo dependentiam ostendendam, quippe qui tempora omnibus hominibus praedefiniuisset & terminos quoque eorum habitationis determinauisset. Auditores, quos hic habebat Apostolus, non ex plebe solum homines erant, quales adfuisse ex antecedentibus satis appareat v. 17-19. (Diferuerat enim in foro ad eos, qui conuenerant, quorum plerique ex plebe esse solebant;) verum etiam probabiliter maioris auctoritatis homines, qui ob frequentem populi concursum aduenerant, vt viderent, quid noui fiat v. 21. Ex hoc hominum coetu permulti quam maxime erant *Paulo* aduersarii, cum de Christo crucifixo & resurrectione e mortuis praedicaret: his auditis studio quasi incendebantur accuratius percipiendi, in quo confiteret haec noua doctrina, quam annunciauerat. Haec cupiditas apud multos maxime ex eo proueniebat, quod au-

audire cuperent, quid noui fieret & diceretur a *Paulo*; verum iis doctrinis, de quibus postea est locutus, nolebant assentiri. Post sermonem enim finitum quidam doctrinam eius irriserunt v. 32. quippe quae vel captum eorum transcendebat, vel cum opinionibus ex Philosophia praecognitis consistere non poterat.

§. III.

Sermo autem, quem habebat *Paulus*, non erat defensorius corami iudicibus, licet locus alias esset, ob summum iudicium *Atheniensium* haberis solebat. Nam non iudicium proprie, sed locus *Areopagus* vocari solebat, quod ex *Pausania in Atticas* c. 28. constat: ἐτὶ δὲ Αρεος πάγος καλουμένος, ὅτι περὶ τοῦ Αρηὸς ἐνταῦθα ενείδη: hac urbis pars *Areopagus* dicitur, quia primus Mars ibi capitum causam dixerit. Licet autem hic esset locus iudicii, non tamen sequitur quod ad iudicium illi conuenissent, quod neque locutiones ἐπιλαβόμενοι ἡγαγον v. 19. atque σαθεῖς v. 22. probant. Vtraquae enim de alia abductione & constitutione adhiberi solet. Quod ad επιλαμβάνειν attinet, generatim significat sumere, apprehendere; speciatim vero manu prebendere, quod patet ex *Matth.* 14. 13. *Marc.* 8, 23. *Luc.* 9, 47. c. 14, 4. *Act.* 23, 19. cum quibus conferri potest *Ebr.* 8, 9. Verbum ἄγειν abductionem quamlibet inuit a loco quo libet ad alium, quod ex *Luc.* 4, 40. c. 19, 35. clare perspici potest. Hic ex comparatione notionis horum verborum cum toto sermone elucescit, quod *Paulum* non ideo apprehenserint, vt ad iudicium ducerent, sed magis appetet, hanc suisse rationem, vt scirent, qualis sit noua illa doctrina, quam ipse doceret. Σταθῆναι significat stare, & est vox generalior de quolibet publice loquente

te vfitata, quo & pertinet sermo coram iudicibus & sermo coram alio populo. Conferri possunt *Act.* 2, 14. c. 27, 21. Neque irae tribuitur haec abductio, sed curiositati & cupiditati noua semper audiendi & videndi v. 21. *Athenienses* maximam adhibebant curam, vt etiam in rebus religiosis variisque de religione sententiis instruerentur: quod gens ista prae aliis hac in re praeualuerit, testatur *Pausan.* in *attic.* L. 1. c. 17. ἐς Θεοὺς ἐνσεβεῖν ἄλλων πλέον, ἄλλοις ἐς τὰ θεῖα ἐσὶ σπουδῆς. Accidit, quod in sermone *Pauli* nullum vestigium inueniatur, quod coram iudicibus tanquam maleficus stetisset, quoniam non iudices sed viros *Athenienses* compellat, nec crimina amolitur, sed docet auditores. Vnde nec opus est eundem locum suisse credere, vbi iudices sedebant, sed circa illum locum, cum fatis amplius fuerit campus Martius.

SCHOLION. In significatione vocis, *Areopagi* dissentunt eruditi. Alii enim ab *aēgēns* significante caedem deducunt, consequenter *Areopagus* locum innuit, vbi de caede iudicium ageretur, qui sunt *Stephanus* & *Suidas*. Clericus putat esse nomen haebraicum מְגַע Mons inuasionis vel nocendi vel deprecandi causa. Rationes eius inueniuntur in *notis in paraphrasin Hammondi super N. T. ad h. l. p. 348.* & in *Augustino de ciuit. L. 18, c. 10.* Sed quid opus est longius his longius repetitis deriuationibus, cum fatis dilucida sit *Pausaniae* deriuatio, quod *Areopagus* nihil aliud significet nisi collēm *Martium* & *Martis* graece Αἴγενς vocati, siue ratio a *Paufania* adducta vera sit, siue minus.

§. IV.

Postquam ostendimur *Paulum* non coram iudicibus stetisse; progrediemur nunc ad scopum istius sermonis inqui-

inquirendum. Auditores hic & indoctos & doctos habebat *Paulus*, nempe Philosophos Graecos qui seipsi opponebant, prout sententiae eorum id ferebant, hinc i.) omnino erat *Pauli*, dicta sua istis prolixè explicare & probare, ne videatur aliquod minus probandum dixisse. Cum ipso disputauerant imprimis *Epicuraei* & *Stoici* in foro, quod dubio procul *Ceramicum* erat, vbi frequen-
tissimus esse solebat hominum concursus, atque cui porticus, Stoicorum auditorium, propinqua erat, unde non improbabile est, ipsos Philosophos *Paulum* ad Areopagum secutos esse. 2.) Deinde hic sermonem facit, vt curiositati *Atheniensium* satisfaceret, qua flagrabant, noua & peregrina audire v 20. quae autem peregrina ipsis videbantur, erat doctrina de vero Deo, de Christo ac resurrectione, quae illis huc usque ignota fuerat. Licet enim praeconi doctrinae sacrae & tali curiositati hominum vti ad propagandam Euangelii doctrinam, quippe quae saepe huic admodum utilis fuit. Cum autem ob hanc doctrinam ab aliis censeretur quasi peregrinorum Deorum s. Daemonum annunciator, erat necessarium, 3.) vt imprimis demonstraret, se nec alienos Deos s. Daemones annunciare, quod insigne delictum erat inter *Athenienses*, quod multis Philosophis persecutio-
nes grauissimas attulit, nec plures Deos colere.

§. V.

Iam aliquid de nexu monebimus huius effati cum reliquo sermone. Duplicem vero habet partem hic sermo α) continet descriptionem veri & summi Dei, quem *Paulus* praedicabat v. 22-28. β) exinde deductam exhortationem ad legitime colendum eundem Deum cum conso-

B

latio-

latione de remissione praegressi contemtus eiusdem v. 29-31. Prior pars iterum complectitur **a**) indicationem argumenti in genere, quae fit comparatione veri huius Dei cum Deo ignoto *Atheniensium* ob captandam eorumdem benevolentiam, dum se non nouos praedicare Deos audirent v. 22-23. **b**) complectitur etiam descriptionem huius Dei ex operibus eius, vt eo melius eiusdem praestantiam pfectitiis perspicerent v. 24-28. vbi mentionem iniicit **a a**) creationis omnium rerum v. 24-27. quae ab illo ad existentiam sunt perductae: **b b**) conseruationis quoque atque prouidentiae v. 28. Creationem describit **a a**) quoad vniuersum siue omnes res creatas v. 24. 25. ex qua omnium rerum ab ipso dependentiam, ejusque ab omni re existente independentiam probat **B B**) quoad homines imprimis v. 26. 27. qui non minus existentiam ipsi debent, vbi iterum **NN**) ipsam eorumdem creationem describit v. 26. **C C**) simul usum, qui hac ex cognitione in homines redundare potest, praeclare v. 27. indicat.

§. VI.

Exinde iure concludimus **i**) argumentum dicti nostri consistere in descriptione creationis hominum eorumdemque a Deo dependentiae, cuius scopus ille est, vt media ipsis monstret, quibus ad veri Dei cognitionem peruenire hominibus, antequam reuelationem propriorem habeant, vel uti ea possint, liceat. Verus Deus iam ex intuitione coeli & omnium reliquarum rerum creatarum cognosci potest, quia inde apparet, mundum adspectabilem non a se ipso nec ab alio ente contingentia existentiam habere; consequenter concludi potest debe-

re

re illum hanc enti independenti 2) colligimus, opposita esse effata huius loci falsae gentilium opinioni de hominum origine & Philosophorum Graecorum variis Physiologicis Systematibus, qui fibimetipsis ex principiis suis originem quandam generis humani fingeant. Vnde necesse erat, ut *Paulus* illis ostenderet, a quo originem suam vere haberent, & quis eorum tempus & vitae terminum definiuisset. 3) particulam τε quae respondet latinorum que argumenti continuationem indicare, & cum v. 24. de genere locutus fuerit, nempe omnium rerum creatione, iam vero v. 26. de singulari specie sermonem incipiat, de hominibus nimirum per *imprimis* quoque explicari potest.

§. VII.

Ad rem ipsam nunc progredimur & consideramus ipsius dicti contenta. Continet autem unicam propositionem, quae tamen ex partibus pluribus constat. Considerandum est a) assertum *Pauli* de hominum creatione ipsum ἐποίησε--- αὐθεόπων. Hisce in verbis imprimis disquirendum est obiectum huius assertionis, quod est πᾶν ἔθνος αὐθεόπων. Εθνος indicat in genere *multitudinem* aliquam s. *turbam* eadem ratione qua gens & natio, quod patet ex locutionibus scriptorum Graecorum, qui de hominum certa specie adhibent, ut ιερέων ἔθνος, sacerdotum gens, ἑταίρων ἔθνος, amicorum gens apud *Homer*: Iliad. 9. nec non de rebus inanimatis, ut ἔθνος ὄντεις, somniorum turba apud *Moschum* Idyll. 2; specialior deinde significatus est complexus hominum ab uno parente ortorum vel in una regione degentium, qui moribus & lingua

B 2

con-

conueniunt, hinc in sacris litteris vel indefinite de gente quacunque, vt *Mattb.* 24, 7. c. 25, 32. vel definite de certa natione seu gente assumitur, de quo conferri possunt *Luc.* 7, 5. *Ioh.* II, 48. 50.-52. Hic laxior significatus obtinet, vt multitudinem s. turbam hominum indicet, licet & certo respectu totum genus humanum vna natio & gens vocari possint, quatenus ab uno parente originem trahunt. Vocantur autem ita ob insignem multitudinem hominum, qui ab *Adamo* originem trahunt.

§. VIII.

Quod totum genus humanum hic comprehendatur, signum vniuersalitatis πᾶν sufficienter indicat; consequenter omnes homines qui ante *Paulum* vixerunt, & cum illo coaetanei erant, ac post illum vitam sunt habituri. Ergo omnia individua diuersarum specierum & omnes nationes, nulla exclusa, comprehendit. Quod eiusmodi extensionem haec vox habeat, ex constructione, quia absolute sineulla negatione ac restrictione ponitur, & ex *1 Tim.* 2, 4. intelligi potest. Adhiberi hoc potest aliqua ratione contra eos, qui statuunt, ante Adamum fuisse homines, quibus *Isaacus Peirerius* praeiuit, cum non alii ante Adamum existere potuerint, si omnes homines ab uno sanguine, scilicet *Adami*, sunt, de quo dictum nostrum aperte agit; si hoc conceditur, necessarium est, ante Adamum non homines fuisse. Si ante Adamum exstisset homines, non opus fuisset, Adamum miraculoſo modo ex terra formare ac producere. Nostram sententiam tota Mosis historia de creatione omnium rerum confirmat, nam *Genes.* 2, 5. dicitur: homo non erat, qui operaretur terram, ergo non alii homi-

mines antea aderant; *Paulus Adamum I. Cor. 15, 45. 47.* primum hominem diserte appellat & quae sunt reliqua scripturae sacrae testimonia; consequenter *Peirerius* sententiam suam contra claram sacrarum litterarum assertiōnem assūmisit & introducere cupiuit. Porro hoc adhiberi potest contra eos, qui huius mundi & simul huius terrae aeternitatem statuunt, qua infinitam hominum seriēm statuere coguntur. Huius sententiae incertitudo ex antecedentibus quoque facile patebit; v. 24. in capite nostro dicitur: Deum mundum creauisse, ergo ab aeterno esse nequit, sed initium cepit, & homines ab uno Adamo originem suam, qui a Deo post reliquas res creatas productus est, trahunt: vnde sequitur, homines ab aeterno non fuisse sed in tempore esse productos & initium habere.

§. IX.

Cum dicti huius obiectum explicauerimus; nunc progrediemur ad assertionem de isto. Afferit autem *Paulus* de his hominibus: ἐπόισε εξ ἦνος αἴματος. Verbum ἐπόισε est a ποιῶν, cuius generalior significatus est facere, quocunque modo id fiat, & confidere: specialior est, non existens ad existentiam perducere, cuius vel materia iam antea exstitit, vt τὰ αἰγάλματα ποιῶν simulacra facere apud *Theophrastum*: ὃν ποιεῖ ἀρρέν ουν parit marem; vel nondum materia exstitit, id est creare ex nihilo, quem significatum apud Profanos deprehendere non licuit, quia creationem ex nihilo ignorarunt. In N. T. obtinet nostro capite v. 24. coll. *Matt. 19, 4.* vt & res creatae ποιήματα vocantur *Rom. 1, 20.* sicuti etiam *Thales* apud *Diogenem Laertium L. I. §. 35.* mundum vocat πομψα θεου,

B 3

quod

quod ex eius sententia ex materia ab aeterno praexistente factum erat. Hic vterque postremus significatus obtinere potest, respectu illius, a quo omnes homines descendunt, posterior, qui mediate saltim ex nihilo erat productus, quoniam ab aliis hominibus originem suam non acceperat, licet ex terra tanquam materia quadam sit creatus: respectu vero hominum ab eo ortorum prior significatus locum habere potest.

§. X.

Reliquum adhuc est epitheton assertionis, quod igitur nunc aggrediendum erit, quod sequentia verba includunt: *εξ ἐνος αἱματος*. *Αἷμα* in generaliori significatu *sanguinem*, *cruorem* indicat, *liquorem illum hominis vitalem*. Hoc loco a plerisque putatur idem significare ac *σπερμα*, quo sensu etiam *Job. I, 13.* occurrere debet; hinc quoque ea locutio deriuatur, qua pro genere etiam adhibetur, vel dum filius ex sanguine esse dicitur patris, ut ex alterius sanguine procreari idem sit ac ex eius semine generari, vel ex uno sanguine cum alio esse, ex eodem semine atque ab eodem parente genitum esse. Sic apud *Homerum Iliad. τ. v. 105.* *των αὐδέων γενενς, οὗτος αἱματος εξ εμεν εισι Εορυκον hominum ex genere, qui sanguine ex meo sunt*, vbi parua Scholia, quae *Didymo* tribuuntur, id ita explicant: *αἱματος αντι τη σπερματος, γενους*. Quo & referri potest *Odyss. π. v. 300.* *Εἰ εἴτεο γέρμος εστι μηδ αἱματος πριντεροιο; si vere meus es, Εγγειον sanguinis nostri.* *Pindarus* itidem *Nemea ia. v. 43.*

— Το τε Πεισανδρου παλας
Αἵμα απο Σπαρτας.

Sanguis eius Εγγειον genus antiquum erat a Pisandro spartano. Nec minus

minus *Hesychius* eadem ratione explicat vocem hanc:
 Λίμνη, γενός, σπέρμα ταύτας τοι γενεντής καὶ αἴρας ἐνχορᾶς εἶναι
 Qui usus neque in aliis linguis ignotus est, ut *Troilus a. sanguine* duci apud *Virgilium*, & in vernacula *das Geblüt*.
 Siue igitur sanguis siue semen vertatur, eadem ratione intelligi potest, cum eadem locutio in plerisque linguis obtineat, ut ex sanguine alicuius esse, nihil aliud indicet, quam ex eius progenie ortum trahere. Quae enim Cel. *Georgius* monet in notis ad editionem suam N. T. 1736. si per semen vertatur, *Euan* exclusum iri ex iis hominibus, nihil faciunt, cum tantum de posteris *Adami* loquatur *Apostolus*, ad quos non potest referri *Eua*. Dum ex genere hominum excludi diceretur *Eua* eo, quod non ex semine *Adami* orta esset, ipse quoque *Adamus* ex illo excluderetur; nam nec *Adamus* nec *Eua* ex semine alterius sint concepti, sed prior ex terra productus, posterior ex eiusdem costa creata, consequenter haec locutio id indicat, quod omnes homines ex *Adamo* prognati sint, non exclusa *Eua*, quae etiam omnium hominum mater vocatur *Genes. 3, 20.*

§. XI.

Quaedam nunc monenda de epitheto *ivō*, quod vel cum sanguine in eodem casu iungi potest, vt sit ex sanguine *vno*, vbi tunc idem est ac ex eodem; vel ad hominem pertinere potest, vt sit ex sanguine *vnius scilicet hominis*, quae tamen in explicatione secum plane conueniunt, & dum de *Adamo* explicamus, simili ratione uti in epist. ad *Ebr. 2, 11.* suppleri quoque potest *naturę*. Per *vnum* igitur ex sententia interpretum ad *vnum omnium Adamum* primum hominem intelligunt, de quo solo tantum

tum asseri potest. Vnde innuit *Paulus* 1.) initio nondum plures quam vnicum hominem cum vxore sua exstisset. Si plures adfuissent, non dici posset, quod in vniuersum omnes ab uno originem suam deducerent, 2) omnes homines huic vnicco originem suam debere, licet non immediate, mediate tamen: vnde etiam hebraica locutio filiorum hominis orta est, qua ad primum omnium parentem respicitur, cum, si ad proximos parentes trahi deberet, pluralis numerus potius adhibendus fuisset. 3.) Cum omnes homines ab hoc uno oriantur, omnes eos inter se inuicem esse cognatos, quoniam ab uno sanguine sunt. Hanc rem quoque *Lactantius* in diu. instit: L. 6. c. 10. confirmat: *nam si ab uno homine, quem Deus finxit, omnes orimur, certe consanguinei sumus*, ideo etiam alios eo amore, quo nosmetipsos amamus, complectamur. 4) Imprimis & primario vnico Deo originem suam debere omnes homines, cum ille omnium patrem communem creauerit, quippe qui oriri non poterat nisi omnipotentia, voluntate iussuque summi Dei, cui et omnium hominum origo tribuenda, non ob hanc radicis solius creationem: verum & quod omnia ita constituit, vt propagatio generis humani commode riteque fieri possit, & conseruatione virium semper eius auctor maneat.

§. XII.

Opposuisse haec *Paulum* Philosophis gentilium atque eorum sententiis de generis humani prima origine, plures arbitrati sunt, vt *Corn. Adami* in *Observat. Theologico-Phiolog*, p. 303 seqq. imprimis 1) iis, qui non summo Deo, sed inferioribus tribuere voluerunt creationem hominis,
quod

quod *Arnobius* L. II. adu. gentes de Platone asserit. *Quid enim putamus habuisse rationis Platonem illum magnum, pie sancteque sapientem, cum hominis fictionem Deo remouit a maximo, & ad minores nescio quos transstulit.* Nitebatur haec eorum sententia conceptu quodam de Deo formato ex similitudine cum hominibus, quo Dei beatitudinem summamque tranquillitatem tolli sibi persuadebant, dum non majores solum, verum & minores res terrestres curare deberet, vnde id potius ministris suis, diis inferioribus, commisisse eum concluserunt. 2.) Alii arbitrantur, opponere haec *Paulum* praesertim *Epicuraeis & Stoicis*, cum quibus ipsi antea res fuerat. Epicuraei ortum omnium hominum ex concursu atomorum, ex propria earundem vi motrice oriente, qua similia similibus cohaerent, deriuarunt, atque Deum ex mundi fabricatione plane Epicurus omisit, vnde ipsi omnem quoque prouidentiam denegauit, quippe cum beatitudini eius rerum terrestrium cura multum decederet, licet, quod ipsi male imputatur, Deum existere non negauerit. *Stoici* licet animam tanquam igniculum ex igne diuino de promtum describerent, materiam tamen aeternam crediderunt, quam Deus tantum modo formauerit, humana mentem imprimendo, qualia plura affert de *Stoicis Censorinus de die natali* c. I. Nec minus in eo, quod ex uno sanguine omnes homines orti sint, aperte contradicere videntur ut *Antoninus* L. II. §. I. edit. opp. *Gatakeri* T. II. p. 35. οτι μοι συγγενης, ουχι αιματοσπερματου αυτου, αλλα νου και θειας απομοιως μετοχος. quod congenit mibi sit, non tam quod sanguinis seminisque eiusdem quam quod mentis & portionis diuinae mecum particeps. Idem fere repetit L.XII. §.26. p. 358. vbi vero tantummodo negare potest,

C

prae-

praecipuam rationem cognationis non in origine hac ab vno parente, sed in origine animae ab vno Deo quaerendam esse, vel saltim cognationem non consueto significatu propioris nexus quoad cognationem sumendam esse, sed spirituali sensu. Vel, vt *Gatakerus* vult in notis ad hunc locum, *μονον* supplendum, licet non mirari quoque debeamus, dum in imperatoris Ethnici scripto talia deprehendimus. Plura enim scripserunt dixeruntque Gentilium Philosophi, quae nos Christianos summum, quod hominibus concessum est, lumen, reuelationem puta diuinitus factam, falsa esse luculentissime docet. Si vera viderunt Ethnici, id dono insigni diuino, rationi fanae, tribuendum, si falsa crediderunt, id rationis insufficientiae & malo usui facultatis huius animae adscribendum.

§. XIII.

Nec minus *Atheniensium* absurdæ sententiae, esse *σε αὐτοχθόνας ex propria terra prognatos*, Paulum haec opposuisse, alii arbitrati sunt, quod vberius explicat *Corn. Adami* l. c. Praedicat hoc imprimis *Iosocrates* Panegyr. p. m. 65. ipsis eo maiorem honorem esse habendum, cum non alios ex terra sua depulerint, nec vastam ac vacuam acceperint eam, nec ex multis gentibus permixti, sed adeo honeste ac liberaliter nati sint, vt eam, quae eos produxerit, terram perpetuo tenuerint, adeoque de principatu aliis cum ipsis contendendum non esse, cum dubio procul antiquissimi sint. Sed vix putandum, putasse eos, plantarum instar ex terra se procreuisse, siue in arboribus pomorum instar prouenisse, sed potius ex sententia, quam quisque de origine hominum habebat,

bebat, explicanda haec est *autoxθovia*. Hac ratione tan-
tum primi homines in terra Graecorum ex sententia eo-
rum orti fuerunt, licet & rudis plebs satis crassos dubio
procul de ea habuerit conceptus, cum qua tamen idem
sensisse eruditos, nec huius sententiae absurditas, nec
ea, quae de *Atheniensium Philosophorum systematibus*
scimus, credere nobis permittunt. Homines emunctio-
rum narium quoque inter *Graecos* gentium migrationes
& transitus coloniarum in Graeciam non ignorarunt,
quod praecipue ex historicis eorundem patet. Cum
Paulus omnibus falsis de hominum origine sententiis sua
asserta opposuerit, simul etiam his obicem posuit, licet
& id facile credamus, de hac singulari sententia ipsum
vix separatim eo tempore cogitassemus. Quae denique di-
cuntur de oppositione huius originis omnium hominum
ex vnius hominis sanguine erga originem, quam gloriati
sunt, ex sanguine diuino, ut Valerius Flaccus Argon.
L. V. v. 126. canit

— — — Est vera propago
sanguinis, est ollis genitor Deus,
ea huic vix referri merentur, cum diuinam hominum origi-
nem hic inculcare voluerit *Paulus*, ac de confutatione eius-
dem verosimiliter non cogitauerit. Origo generis humana a
Deo fano sensu asseritur, licet incommodam hanc ex-
pressionem ex fictitio conceptu ethnicorum de Deo de-
promtam, ex sanguine diuino oriri, non admittamus.
Ipse enim *Paulus* in eodem sermone approbat rite expli-
catum dictum Arati: *του γαρ και γενθω εσμεν.* v. 28. atque
exinde legitimas adhortationes deducit.

§. XIV.

Ad ξενίζοντα igitur, quae *Atheniensibus* noua & inaudita erant v. 20, haec pertinent, cum ex dictis satis constet, veram ipsis, quomodo cunque quoque sententiae eorumdem explicentur, hominum originem ignotam fuisse. Nec mirum id est, cum fide demum s. reuelatione diuina plene ac perfecte intelligatur ortus omnium, quae existunt, ex nihilo & verbo diuino Ebr. II. 3. Quae vero afferuntur sententiae veterum eodem redeuntes, nullum momentum habent, vt *Iuliani* in fragm. p. 291. qui tanquam Deorum oraculum traditum ab antiquis sacerdotibus & mystis adducit, excidisse guttas sacri sanguinis, cum omnium ordinem instituerit *Jupiter*, ex quibus humanum genus ortum fuerit, atque deinde concludit ex iis, omnes homines cognatos esse, siquidem ἐξ ἑνὸς κοινίας, εκ δυοις αὐτοῖς πολλοῖς καὶ πολλαῖς profluxerint. Ille vero statim post verosimilius putat, plures initio statim homines fuisse, vnde hic consensus cum *Paulo* non tantus, quin imo nullus est, licet in testimonium afferat eum *Wolfius* in *curis philolog. & critic.* ad h. I. Vocarunt etiam homines consanguineos, sed ob conuenientiam naturae, vt *Cicero de legibus* L. I. Non tamen negare his volumus, plura in fabulis de origine humana a gentibus effectis remansisse ex narrationibus *Mosaicis*, quae successu temporis adeo mutata ac corrupta sunt, vt nihil similitudinis cum primitiua narratione retinuerint.

§. XV.

Postquam huius effati ipsum argumentum considerauerimus; nostrum quoque erit, vt consequens huius crea-

creationis, cuius auctor sermonis huius meminit, vberius explicemus. Continetur his verbis: *κατοικεῖν* -- -- *ἀνθών*. Consequens ipsum quod hic allegatur, continet sequentia: *κατοικεῖν* - *γῆς*. Ut autem propositi nostri rationem habeamus singulorum verborum significatum perquiramus. Verbum *κατοικεῖν* indicat *habitat*, *locum occupare*, ac hic scriptor facer hac voce innuere voluit 1.) hominum causa terram creatam esse, vt utilitatem exinde caperent. Hominibus enim Deus terram ad diuturnam mansionem & commorationem dedit, vt in ea quasi domi essent. Quo Deus simul honori gloriaeque suae optime prospexit, quae eo magis promouet, quo plures res creatae eius opera admirari possunt. Vnde & mundum ita instruxit, vt hominibus pluribus in suo ordine terrae prouentus usui esse possent, quibus & initio dominium in omnes res creatas concesserat. Genes. 1, 26. 2.) Eam ob causam eorum quemlibet ex certa quadam terra usum habere debere. Si enim terra nos legitima ratione utimur, per hunc usum Deus magis magisque magnificatur, siquidem simul unius cuiusque rei pretium vere cognoscimus, & ideo propter magnum eius pretium in eum respicere adducimur qui eam rem produxit. 3.) Hinc patet, quod non de sola habitatione, sed, quod maius est, & de fructu capiendo ex illa & dominio in terram, hic sit sermo. Si homines hunc mundum adspectabilem tantum habitarent; fuisset contra Dei finem in creatione, siquidem omnium rerum creatarum felicitatem voluerit; ne autem haec impediatur, homini in terram dominium simul ac eorum, quae producit, usum concescit. Infinitius hic more *Graecorum* ita adhibitus est, vt eadem ratione sit intelligendus, ac si dictum esset *εἰς τὸ κατοικεῖν γῆς*

κατοικεῖν αὐτοὺς, vt finem & creationis mundi & beneficia, ob quae accipienda Deus homines creauit, indicet.

§. XVI.

Locus, quo homines habitare debent verbis indicatur: ἐπὶ πάνταν προσωπὸν τῆς γῆς. Terra mundi partem, quam nos inhabitamus, significat, quae pars est του κοσμου v. 24. vbi de toto operum a Deo factorum ambitu sermo est, & in eodem, vt & in nostro commate contradistinguitur terra mundo, vnde terra tantum de globo terrestri hic assumi potest. Huc accedit, quod de iis tantum loquatur auctor sermonis, qui ab unico *Adamo* essent prognati, & non de omnibus rebus a Deo productis. Male igitur a quibusdam putatur, opponere haec voluisse *Paulum Epicuraeis* plura corpora totalia inhabitata a rebus creatis ratione præditis credentibus. Ipsi enim cum incolis terrae, nec planetarum aliorum res erat. *προσωπὸν* hic respondet hebraeae voci פָּנִים facies, quae quoque significat superficiem s. superiorem alicuius rei extensionem, vnde & graeca vox nihil aliud significat quam externam terrae partem superficiemque. Hebraeis quoque eadem locutio עַל פָּנֵי הָאָרֶץ admodum frequens est, adeoque inter N. T. hebraicos referenda erit. Vnde vtitur hac locutione *Paulus*, quia superficies tantum habitationi hominum erat aptata, atque dum addit πᾶν, innuit nullam esse superficie terrae partem, quae non hominum usui inseruire debeat, ac licet tanta sit hominum ab *Adamo* prognatorum multitudo, vt numerus eorum computari vix possit, locum tamen habitationis ipsis non defuturum esse.

§. XVII.

§. XVII.

Dictis his addit denique Apostolus mentionem medii, quo adquiri voluerit Deus hunc usum in verbis: ὁρσας - αὐτῶν. Vbi imprimis obiectum assertionis considerandum venit, quod indicatur verbis: προτεταγμένους - αὐτῶν. Quod ad primam expressionem attinet, ναιρός, significat in genere quaelibet tempora sive rerum successiones ut dies, menses, anni sub iis comprehendantur: in specie autem tempora opportuna, ut apud *Hesiodum Op: & Dier: v. 694.* ναιρός δὲ επι πασιν αρχος, *tempus in omnibus optimum.* De sensu huius vocis differunt interpretes, quidam de fixis anni mutationibus, nec non de diebus aliquisque successionibus intelligunt quod fit a *Corn Adami l. c. p. 307.* sed tempora hic putari constat, quae proxime ad hominem spectant, & imprimis quemlibet eorum in specie, quaeque ipsi praefixa sunt, quod de his successionibus dici nequit, quae existerent, dum plures singulares homines non existerent, quinimo dum res ratione praeditae non essent. Recte quidem horum constitutio & ordinatio aequae ad Deum refertur, ac reliquorum, a quo omnes eiusmodi mutationes terrae nostrae proficuae recte deriuantur, sed hoc loco subsequentibus & discrimini utriusque locutionis recte stabiliendo non optime conuenit, vt ex infra dicendis magis patebit. Vnde nec *Pythagoraeis* opponere id voluit *Paulus*, qui soli tribuebant has mutationes, iuxta *Iamblichum Protr. p. 96.* vt putat *Adami l. c. cum & ii*, qui Deo easdem adscribunt, non minus soli tribuere possint; nec *Epicureis*, qui temporum mutationes & annorum vicissitudines negauisse dicuntur, quippe quod res erat a *Pauli fine remo-*

remotissima. *Paulus* enim, postquam de creatione vniuersi locutus erat, praeprimis hominis creationem describit, atque simul demonstratur, omnium hominem esse praestantissimum, addit, propter hominem omnia esse creata, & simul ostendit, quomodo Deus singulae speciei creatarum rerum locum & tempus determinasset, & quam diu in terra commorari deberent, vt rite fruantur fructibus eius. Vnde plane abhorret a fine eius determinatio causae vicissitudinum anni atque confutatio opinionum philosophorum diuersarum de illa.

§. XVIII.

Alii igitur rectius vitae tempus hominum intelligunt, vt ita indeterminate sententiam suam exprimit *Wolffius* in *curis philolog.* ad h. l. quo igitur vel solus vitae terminus hominum indicari potest, vel melius latius & tempus, quo quisque in lucem edi atque in ordine rerum successuarum consequi deberet, & tempus, quoad viuere deberet ille s. terminus vitae, cum hic eadem ratione de ordine cuiuslibet in serie rerum successuarum sermo sit, sicut in sequenti de ordine in serie simultanearum rerum loquitur. Ex quo satis dilucide appareat, cum successio & simultaneus ordo sibi inuicem optime subiificantur, nexu vocum melius consuli, dum ad tempora, ad homines proprie spectantia, quam si ad illa, quae mundum spectant, referuntur.

§. XVIII.

Dum verba porro inspicimus, adhuc obseruamus epitheton primae voci additum, προτεταγμένοι. Deriuatur

tur id a προτασσειν, quod significat *ordinare, collocare, ordinem decernere*. Non vero proprie ad ipsam constitutionem spectat, qua reuera quilibet eo tempore eoque loco producitur, sed potius ad decretum et consilium captum, quodnam sit tempus cuilibet conuenientissimum, atque vniuerso nexui omnium rerum aptissimum, licet et aliquo modo simul ipsa constitutio comprehendendi eo potest, praesertim cum sapientissima consilia diuina executione non careant. Ad Dei igitur aeternum consilium respicit *Paulus* et determinationem, quo modo omnia sequi deberent. Vnde προ non ad tempus tantum cuiuslibet hominis generationem immediate praecedens sed et ad antecedens creationis omnium s. ad aeternitatem pertinet, cum decreta diuina ab aeterno facta sint. Omnia enim Deus contingentia et eorum successiones, antequam sunt producta, distinctissime perspexit, et ei omnes singulorum mutationes sunt tanquam praelentes. Hinc simul id innuit *Paulus*, Deum tempora haec non arbitrarie instituisse sed singula quasi diiudicasse et eorum ac vniuersi utilitati res accommodasse, ut suo ordine succedant et pereant, quo ipso omnis fatalis eius necessitas tollitur.

§. XX.

Restat adhuc secunda locutio κατασ ορθεσις κατοικιας αυτων, cuius verba sigillatim iterum perpendenda. Primum est κατοικια hominum, quod hie iterum indicat locum vel regionem vel in solam habitationem vel in possessionem cui libeta Deo concessam. Hoc enim etymologia & versus eius indicat, cum semper de loci cuiusdam inhabitatione adhibetur, licet alii minus recte id cum Hebreo ιων com-

D

pa-

parare voluerint, ut iterum *durationem* siue tempus indicet, quod vult *Lud. de Dieu in notis* ad h. l. Eadem ratione, qua Deus hominum tempora ordinavit, quibus quilibet in lucem edi debebat, locum quoque determinauit, in quo terrae incola esset; hanc igitur vocem in primo suo significatu retinere poterimus. Secunda vox ὁρθεσίας ab ὁρος terminus, ~~lineas~~ et θέσις f. τιθημι pono deriuatur, vnde et designationem terminorum et ipsos terminos f. limites constitutos significat. Hie ultimam habet significacionem, et termini habitationum sunt et ipsa regio, in qua quisque habitare vel nasci deberet et terra quam ipse posidere ac quoad pertingere posset, vnde et cuilibet genti praefixi termini eo comprehenduntur. In superioribus Apostolus generatim dixerat, quod homines super terrae superficie habitare deberent; nunc magis determinat, nempe quod cuilibet genti, cuilibet homini certum locum Deus determinasset, quem deberet inhabitare, atque in eo aliis succedere. Male *Lud. de Dieu* terminos durationis f. vitae terminum intelligit, ac verbo decidi putat vexatissimam controuersiam de termino vitae, fixusne sit an mobilis: Sed huius iam in praecedenti voce mentio facta est, ac satis constat, hic primum de successuorum et tunc de simultaneorum ordine sermonem esse. Nostrae sententiae plerique interpretes assentiantur. Vide *Adamium* l. c. p. 308. 309. *Wolfium* l. c.

§. XXI.

Praedicat tandem Paulus aliquid de terminorum hac designatione, quod praedicatum in voce ὁριστας continetur, ab eadem voce ὁρος deriuanda, vnde vox haec significat *definire*, *determinare* ac terminis reuera circumscribere, vnde omnia a Deo dependere et a nemine alio definiri posse innuitur: hoc autem Deo competit, propter suam immensam sapientiam et bonitatem, quibus rerum creatarum saluti prospicere eo voluit; ac huic etiam operi Deus tantum par fuit, quia ipse omnium rerum creator, qui successuorum et simultaneorum nexum ab aeterno perfectissime perspexit. Comprehendit vero non solum prae-determinationem eorundem in mente diuina, verum etiam actuationem, ut reuera ad existentiam perducat, quae praedefiniuit, ac hac ratione differt a superiori §. XVIII. προτασσειν. quod decretum Dei de rerum creatarum ordine olim constituendo inuoluit, hoc autem reddit ad ex-

executionem illius decreti ab aeterno constituti. Definiuit itaque Deus 1.) tempora, dum quemlibet hominem eo tempore nasci curauit, quo homo ille et vniuerso maximam utilitatem afferre et sibi met ipsi felicitatem maiorem acquirere potuit. Cum enim Deus ex sapientia sua in constituendo rerum ordine non solum bonum publicum, verum et priuatum, quantum simul fieri potuit, respexerit, ac utrumque ita promouerit ut summa perfectio huius nexus exinde appareat; nec dubium sit quin in una seiererum et successuarum et simultanearum plura saepius obsint impedimenta, quo minus utrumque aequa promoueat quam in alia: facile apparet, et in hoc oridine nihil arbitrarie, sed omnia sapientissime constituta esse. Praeterea definiuit Deus unicus 2.) habitationis terminos, cum cui libet genti diuersa climata ad inhabitandum et colendum dederit, quae diuersas inclinationes et ad diuersa officia aptitudines pariunt; hominisque constitutionem his climatibus accommodauerit, ipsumque eo posuerit, ubi plura commoda generi humano praestare poterat. Sic effecit, ne terrae partes quaedam plane vastae ac incolis priuatae manerent, atque ut homines quamlibet inhabitantes naturam iis conuenientem nanciserentur, ne laboribus quoque in iis diuersis rationibus fubeundis impares essent.

§. XXII.

Opponi itaque hoc omnibus, qui prouidentiam diuinam negant, satis constat, cum in probanda creatione et conseruatione omnium hominum a Deo versetur. Demonstrat *Paulus* praeclare, cui omnes homines et primum ortum in Adamo et quilibet ortum suum in mundo tempore et loco suo acceptum ferant, qui verus et summus Deus esse dicitur, qui omnium rerum creator existit. Hinc nullus aliis esse potest praeter ipsum, qui durationem existentiae rerum contingentium efficit: nam Deus solus praestare hoc valet, quippe in quo omnes ad id requisitae perfections viresque coniunctae adsunt, et a quo, ut summo omnium rerum moderatore et gubernatore, omnes hominum mutationes, quoad externa, dependent. Hoc praeprimis Epicureis Philosophis opponere potuit, quippe qui ob felicitatem Dei terrestria ipsum non curare putabant, ut patet ex *Lucretio* L. I. v

57. L. II. v. 645. quorum sententia ex falsa diuinæ magnitudinis cum humana comparatione originem traxit; ac cum tales inter auditores suos habuerit *Paulus*, huic falsac de summo Deo opinioni obuiam ire legitima operum diuinorum descriptione, consultum ipsi visum; in his tamen Stoicos acerrimos impugnatores habebant, qui hanc doctrinam p̄ae aliis vrgebant. Nec minus opponi potest dictum nostrum iis, qui saltim Deum minima non curare, persuadere sibi possunt, & quidem ideo quoniam maiestati eius esset inconueniens. Contrarium vero diserte affirmat *Paulus*, quando afferit, Deum adeo salutem hominum curauisse, vt & locum & tempus definierit, ubi & quam diu homines habitare deberent. Deus igitur minima hominum curare potest etiam sine perfectionum suarum imminutione, si earundem legitimas nobis formamus conceptiones, nec Deum ex hominibus metiri volvamus, quicque quorum imperfectioni tribuendum id est, quod non omnia curare possint, maiora itaque ab ipsis minoribus sint praeferenda.

F I N I S.

Corrigenda: p. 3. l. 8. ob l. vbi. p. 4. l. 8. Acci l. Acce- p. 4. l. 20. Hebraicum l. Hebraicum. p. 4 l. 23 Augustino l. Augustinum. p. 4. l. 23. deleatur longius. p. 4. l. 28. ostendimus l. ostendimus. p. 10. l. 25. Ne- mea l. Nemcis. P. 10. l. 26. Πεισανδρού l. Πεισανδρου.

PRAESTANTISSIMO ATQVE AESTVMATISSIMO
R E S P O N D E N T I
S. P. D.
P R A E S E S.

ublice editis speciminiibus litteras aliorum, amoris in scriptorem testes, addere, in consuetudinem abiit. Non tamen iam consuetudinem sequor, sed sincerum animi affectum, tuo specimini aliquid meorum litterarum adjuncturus, ne meo in te amori deesse vlla ratione videar. Exhibes specimen aliquod ex philologia sacra de promtum, quod eo magis approbo, quo magis iis, quae sacris litteris lucem affundunt, studiis oblector. Sermonis Paulini ad Athenienses partem explicas, quae operam eiusmodi optime meretur. Potest enim sermonibus, qualis hic est, in multis modis lux aliqua afferri, possunt ex sacratissimis religionis nostrae doctrinis illustrari, possunt & ex philologia, temporum, locorum, auctorumque rationibus lucem accipere. Ex his enim plerumque rationes & totius argumenti & singularium quarumlibet inibi obuiarum locutionum felicissime eruntur. Id enim in primis in Pauli scriptis admirandum, quod ita feliciter auditorum suorum indoli res propositas verbaque ipsa accommodare sciuerit. Loquitur ad vulgum ratione magis vulgari, cum philosophis philosophari nouit. Ipsi horum errores saepius occasionem praehent, aditum ad animos sibi parandi, & attentionem ad veritates inculcandas eritandi. Ludentissimum eius exemplum ipse hic sermo, cuius partem illust andam sumisti, exhibet, & si omnia eius verba rite ponderantur, ita ipsum locutum esse deprehendetur, vt non ex plebe solum homines, sed & qui sibi sapientiam sapere videbantur, & multis in rebus vere sapiebant, hic inuenire potuerint, quae sibi dicta esse arbitrari poterant, quaeque ipsorum convictioni inserviebant. Sed quo excuro? Argumentum incepi, quod aucti epistolae limites capere non possunt. Filum itaque abrumpo, praeprimis cum ipsa differentiatione tua ea, quae dixi, magis confirmare possit. Redeo itaque ad te. Me moderatore specimen defendere deside aucti philologici argumenti, quod mihi a te ipso quoque elaboratum exhibuisti. Non tamen in me i, quod praesidis esse solet, deess: volui, unde consilio tibi succurrere vaiaque in scriptione tua aen. a ius circumferere ac limita e tuo desideri satisfactus non recusavi. Alieni oculi enim plerumque plus videlicet mendacium, quam scriptoris proprii, sed cum ipse breuitati consulere volueris, nolui pluribus augmentis &

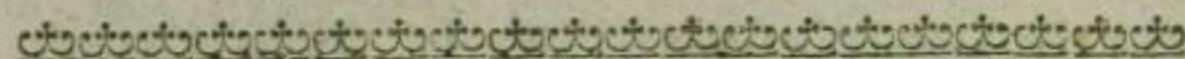
D 3

ac-

¶

accessionibus locupletare eam, quae alias non incommodare addi potuissent. Academico enim specimini & sufficit breuior disquisitio, scriptorisque dexteritas ex paucis iam plagulis dignosci potest, quod & tua te obtenturum esse opera certissime confido. De reliqua vita tua laudabilia multa dicere possem, si qua a me exspectaretur laudatio. Nolo itaque plura commemorare praeter assiduitatem diligentiamque litteris impensam, quam ex duobus fere annis ipse magna cum voluptate obseruavi. Indiuulsum enim comitem te expertus sum, siue noui foederis libros explicarem, siue Hebraicae linguae fundamenta tradiderem, siue sacris V. T. oraculis Theologie cultori praeprimis intellectu necessariis illustrandis operam darem, siue in disputando exercitia instituerem, nec vnius horae memini, qua te non praesentem iis institutionibus, quas audire inceperas, vidisse. Vnde nec dubito, quin horum laborum fructus tibi nunquam sint defuturi, quod & ex animo tibi appreco, non consuetudinis causa, quae litteras eiusmodi votis finire iuberet, sed ob sincerissimum erga te amorem meum. Redis proxime in patriam, quae te dimisit, ut fructus colligeres, fructibus refertum te iam expectat. Agedum itaque, usui applica, quae in messe academica collegisti; eo enim sunt destinata, ut communi usui inseruant. Absens quoque nunquam mei immemor viue, nec meum erga te amorem absentia minui posse credas. Si in posterum aliquid officii prae stare tibi potero, nunquam & amori nostro & eis, quae tibi deheo, defuturum me esse, sanctissime promitto. Vale. Dabam in Acad. Frider.

d. XVIII. Ian. MDCCLIV.

MONSIEVR.

'ai reçu la proposition, que *Vous* m'avez faite avec toute la joie la reconnaissance & l'estime que je *Vous* dois. Il y a déjà long tems que *Vous* m'avez fait l'honneur non seulement de me promettre *Votre* amitié, mais encore de m'agréger effectivement au nombre de *Vos* meilleurs amis. *Vous* n'en êtes pas demeuré là; & *Vous* *Vous* êtes aptiqué de tout *Votre* pouvoir à remplir les devoirs d'un bon & sincère ami. Ce procédé est d'autant plus estimable, qu'il est certain qu'un bon & sincère ami est une merveille, dont on ne peut faire trop de cas. Mais je n'ai pas besoin de faire ici *Votre* éloge, puisque tous ceux qui *Vous* connaissent, *Vous* rendent témoignage que *Vous* êtes un homme sans fard. C'est donc un vrai bonheur pour moi, que de *Vous* avoir pour intime ami; aussi personne ne connaît mieux que moi le prix de *Votre* amitié; il ne me manquoit plus que l'occasion de *Vous* pouvoir donner publiquement des marques essentielles de la mienne, dont je *Vous* ai tant de fois assuré en particulier. En voici une des plus

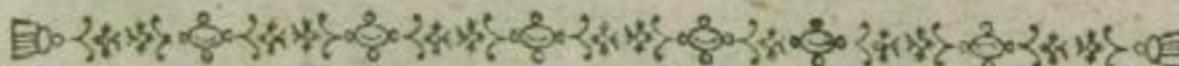
❧ ❧ ❧

plus favorables, où *Vous* avez donné une preuve éclatante des fruits que *Vous* avéz recueillis par *Votre* travail. *Vous* avez expliqué dans *Votre* écrit d'une manière docte & élégante les paroles de *Saint Paul* qui traitent de la Crédit & de la Providence; & il est vrai que ce passage est de la dernière importance. Je pourrois m' étendre fort au long sur cette matière, mais je me suis proposé de ne *Vous* pas importuner par une trop longue lettre, & j'en ajouterai plus que deux mots. Premierement que je serai toujours le plus intime de *Vos* amis, & qu'en cette qualité je prendrai toujours part à tout ce qui *Vous* arrivera, comme je fais aujourd'hui, en *Vous* félicitant sur l'honneur que *Vous* venez de recevoir. Dieu *Vous* fasse toujours prospérer en toute manière & *Vous* rende de plus en plus propre à son service en *Vous* accordant bientôt dans notre chère patrie la digne récompense de *Votre* assiduité. La seconde chose que j'ai à *Vous* dire est que je *Vous* demande, Monsieur, la continuation de Votre Amitié; ne trouvant rien de plus vrai, que ce qu'on dit en proverbe, savoir: *Que celui qui n'a point d'ami, est étranger dans sa patrie.* Pour moi, *Vous* connaissez bien le fond de mon cœur, & en conséquence pouvez être persuadé qu'il n'y a personne au monde, qui soit plus sincèrement que moi.

MONSIEVR.

à Halle
ce 19 Janvier 1754.

Votre très-humble & très-obéissant Serviteur & intime ami
GOTTLOB HOFMANN
de Loewen en Silésie. Opposant,

VIRO PRAENOBISSIMO ATQVE DOCTISSIMO
AVCTORI HVIVS DISPVTATIONIS AESTVMATISSIMO

s. d. p.

CHRISTIAN GOTTLIEB BENEKE
HAVSBERGA - GVESTPHALVS OPPONENS.

um in eo iam sis, *Vir prae nobilissime*, ut in cathedram disputationam, studiis tuis academicis coronidem impositurus, descendas, credidi, me & amicitiae, quae hic usque nos mutua intercessit, & multis tuis in me officiis hoc debere, ut non solum tibi stadium academicum propediem laudabiliter felicique successu finitum gratuler, siquidem diligentia tua cum studio

❧ ❧ ❧

studio ac opera, quam in virtutis tramite terendo nauasti, te apud omnes bonos quam maxime commendarunt; sed etiam grates persolverem maximas tam pro amicitia, in quam abs te receptum fuisse mihi auspicato contigit, & cuius officia diligenter sancteque servasti, quam pro aliis favoris ac amoris tui documentis, & in his praecipue, quod iam opponentis provinciam benevole mihi demandare volueris, quod tuae in me benevolentiae genus tuam in me amicitiam declarat luculentissime. Iam inde a primo momento, quo in notitiam meam venisti, multa in te obseruaui, quae effecerunt, ut nihil magis in votis haberem, quam perveniendi in propriem amicitiam tuam ac familiaritatem; vota exaudita sunt, & fateor tot tantosque Fructus ex hac in me redundasse, quantos a me unquam expectari fas erat. Studia communia quotidie arctius nos conjungebant. In collegiis Hebraicis te exemplum praeceunte ad maiorem diligentiam me semper excitatum esse ingenue profiteor, dum in hac lingua addiscenda, cuius notitia Theologiae studioso nihil magis est necessarium, cominuni Praeceptore, GRAVISSIMO PRAESIDE TVO, multis, quid quod innumeris nominibus de me merito usi fuerimus. Inter privatos parietes saepenumero certamen eruditum iniisse recum, non sine magna laetitia memoriam subit, ex quo etsi inferior, doctior tamen semper discessi. Nisi modestiam tuam offensurus, virtutes tuas non fucatas, pietatem egregiam, timorem Dei, qui omnis verae sapientiae initium est plane singularem & adhuc multas possem alias commemorare. Verum virtus tua praecone non indiget, sed semper se ipsam quam maxime commendat. Liceat mihi, amice aestumatisse, hoc unicum insuper addere; cum iam post breve tempus ex meis ex aliorum amicorum tuorum amplexibus ad penates redire velis, magnis precibus abs te mihi contendeo, conserues mihi & in patria tua favorem ac amicitiam ulteriorem. O me felicem! si unica tantum occasio sese offerret, re ipsa meum amorem erga te ac amicitiam exprimendi, quam verba minime capiunt. Seruet te summus & sapientissimus rerum humanarum moderator, annuat tuis eonaniibus, adspiret tuis studiis nunquam desituris. Ipse ille Dens te praeparet ad insigne aliquando ecclesiae columen futurum, atque ut multis hominibus viam ostendas tutissimam ad aeternam veranque salutem. Tunc bene vixisti.

Vale. dabant Hala. d. XIX. Ian. MDCCCLIV.

Coll. olim A 138 10